

בין יהושע 'משרת משה' למשה 'עבד ה'

דרכו של המקרא לא להכביר מילים כדי לתאר את הדמויות שעליהן הוא מספר. מעטים הם המקומות שבהם ישנם תיאורים מפורטים של מראה, לבוש, תכונות או מחשבות ורגשות, אלא אם כן הדבר נחוץ לצורך העלילה.¹ כך הדבר גם ביחס לאמירות גלויות של המספר שיש בהן הערכה ושיפוט של הדמויות המקראיות.² תחת זאת המקרא מספר על אירועים והתרחשויות שבהם הדמויות נוטלות חלק, תוך שימוש באמצעים ספרותיים שונים, ובדרך זו הוא מעריך ושופט את תכונותיה או את התנהלותה של הדמות. אחת הדרכים העקיפות להביע הערכה ושיפוט לדמות המקראית היא האנלוגיה.³ מערכי השוואה מצויים בעיקר בין מנהיגים שזכו לתיאורים נרחבים של תקופת שלטונם, כגון בין המלכים שאול ודוד, בין דוד ושלמה, ובין הנביאים אליהו ואלישע. לעתים האנלוגיה מוצגת באמירות מפורשות על ידי המספר, כמו בדוד ושלמה: "ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דויד אביו" (מל"א י"א, ד), ולעתים היא רק רמוזה ומצויה ברבדים

* המאמר הוא עיבוד של פרק מתוך: י" רייס, **אמנות העריכה בספר יהושע – מבנה, אידאולוגיה והיסטוריוגרפיה**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, הנכתבת במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, בהדרכת פרופ' משה גרסיאל.

1. ראה: א' אוארבך, **מימיזיס, התגלמות המציאות בספרות המערב**, ב' קרוא (מתרגם), ירושלים תשי"ח, עמ' 14-19; מ' גרסיאל, 'דרכי תיאור מיטונימי ומטאפורי בסיפור המקראי', **בקורת ופרשנות** 23, תשמ"ז, עמ' 5-40.

2. ראה: א' סימון, 'סיפור מקראי בתפיסה אירונית, על האינטרפרטציה של סיפור דוד ובת שבע', **הספרות** ב (3), 1970, עמ' 601, וראה במיוחד הערה 9, על המניין המצומצם (16) של הערכות גלויות במקרא. לעומתו פרי וטרנברג סוברים שההערכה הגלויה במקרא מצויה פעמים רבות יותר. ראה: מ' פרי ומ' שטרנברג, 'זהירות ספרות! לבעיות האינטרפרטציה והפואטיקה של הסיפור המקראי', **הספרות** ב (3), 1970, עמ' 618 ואילך. ראה גם: ש' בר אפרת, **העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא**, תל אביב 1984, עמ' 79; פ' פולק, **הסיפור במקרא**, ירושלים, 1999, עמ' 263-278; י' אמית, 'מעמדה של ירושלים בספרות התורה', **עיני מקרא ופרשנות** ה, תש"ס, עמ' 41-58; י' גרוסמן, **כפל משמעות בסיפור המקראי ותורמתו לעיצוב הסיפור**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן 2006, עמ' 249.

3. וראה את התייחסותו המקיפה של מ' גרסיאל (**ספר שמואל א'**, **עיון ספרותי במערכי השוואה, באנלוגיה ובמקבילות**, רמת גן תשמ"ג, עמ' 15-31) לתוקפה של האנלוגיה כאמצעי ספרותי במקרא, ובעמ' 18 התייחסות לאנלוגיה בין דמויות קרובות.

הסמויים של הסיפור. ההשוואה הסמויה – כמו זו הגלויה – בין שמואל לבני עלי, מחמיאה לשמואל, ומעריכה ושופטת באופן ביקורתי את עלי ועוד יותר מכך את בניו. ההשוואה בין דוד לשאול מהווה מרכיב חשוב בעיצוב הספרותי של ספר שמואל, והיא מסייעת לקורא להבין מדוע נכשלה מלכות שאול ומדוע נבחר דוד תחתיו. אולם לא תמיד תפקיד האנלוגיה בין דמויות הוא הערכה ושיפוט. כך לדוגמה ההשוואה בין אליהו לאלישע עשויה להתפרש כמגמה ביקורתית וכהערכה שיפוטית לדרכו של אליהו, אולם גם ניתן לפרשה כהצגת שני דגמים שונים שכל אחד יפה לשעתו או לאישיותו של מושא ההשוואה.⁴

במאמר זה אבחן את אחת הדוגמות הבולטות של השוואת מנהיגים, זו שבין משה ליהושע. הבסיס להשוואה בין יהושע למשה מצוי בתורה, אך ההשוואה מתפרסת על פני כל ספר יהושע. אנסה לעמוד על הדרכים המגוונות שבהן מוצגת ההשוואה בין האישים במהלך הספר, ומתוכן לפרש את מגמת ההערכה והשיפוט לדמותו של יהושע בהשוואה לקודמו משה, כחלק ממגמות הכתיבה והעריכה של ספר יהושע. להשוואה בין משה ליהושע ישנם כמה נתוני פתיחה שנובעים מאופן הצגת דמותם של משה ויהושע בתורה. נתונים אלו משפיעים על הקורא עוד בטרם ניגש לבחון את מאפייני ההשוואה בין השניים:

- א. דמותו של משה מוצגת בתורה כדמות מופתית ייחודית: "ולא קם עוד בישראל כמשה..." (דברים ל"ד, י), ולפיכך כל מנהיג שהיה נכנס לנעליו, אף ללא כל דברי הערכה, מועמד בדרך הטבע להשוואה מפחיתה.
- ב. התואר הנלווה לשמו של יהושע בכמה סיפורים בתורה הוא 'משרת משה' (כגון במדבר י"א, כח). יהושע מתואר בהקשרים אלו כמי שפעל בצלו של משה וכאדם החרד למעמדו של אדונו משה. לפיכך כניסתו של המשרת לתפקידו של אדונו מעוררת באופן טבעי מתח, ומתח זה משתקף בהשוואה בין האישים.
- ג. יהושע נתמנה לצורך משימות מובהקות שהיו מוטלות מראש על משה: להכניס את העם לארץ, לכבוש אותה, ולהנחילה לשבטי ישראל. ההנחיות לביצוע המשימות נוסחו באופן מלא על ידי משה, כך שיהושע מעצם הגדרת תפקידו מציית לרבו וממלא את מצוותו, כפי שניכר במיוחד בסיפור שניים וחצי השבטים, על פי הניתוח שאציע בהמשך.
- ד. הנסיבות שבהן החליף יהושע את משה בהנהגה קשורות בספר במדבר לחטאו של משה (במדבר כ"ז, יב, כג), אולם בספר דברים סיבת הדבר היא דווקא אשמת העם:

4. ראה: י' שמש, **סיפורי אלישע – ניתוח ספרותי**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן 1997; מ' זר כבוד, 'אלישע ואליהו', **כרמלית** ח, 1962, עמ' 173-179.

”גם כי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם” (דברים א', לז).⁵ לפיכך, מותו של משה עשוי היה להיתפס כסוג של עונש שהטיל ה' על ישראל. ייתכן שיש בכך לשקף את ההערכה להנהגת יהושע שמראש נתפסה כאלטרנטיבה פחותה למציאות אידיאלית שנתבטלה.

בנתונים אלו קיימת ההצדקה להניח כנקודת פתיחה את הטענה בדבר הפערים הקיימים בין משה, גדול הנביאים, ובין מחליפו, משרתו. בסעיפים הבאים אבחן טענה זו בארבעה הקשרים שבהם היא באה לידי ביטוי: א. אנלוגיה בין יהושע למשה בתורה; ב. שתי מגמות בהשוואת יהושע למשה בספר יהושע; ג. תוארו של משה – 'עבד ה'' בהשוואה לתוארו של יהושע – 'משרת משה'; ד. הופעת שניים וחצי השבטים בספר יהושע כגורם להשוואה בין שני המנהיגים.

א. בין משה ליהושע בתורה

הדמות של יהושע בתורה מוצגת בדרך כלל כדמות שפועלת לצד משה, וככלל ניתן לומר שדמותו בעלת העצמה של משה מאפילה על דמותו של יהושע.⁶

בשלושה מקומות בתורה מוצג יהושע בתואר 'משרת משה': א. **בעלייה להר סיני לאחר ברית סיני**: "ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים. ואל הזקנים

5. ראה: M. Weinfeld, *Deuteronomy 1-11* (AB 5), New York 1991, p. 150. לעומתו הרב מרדכי ברויאר (**פרקי מועדות**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 435-441), נאמן לשיטתו, סובר שביחס לעונשו של משה קיימות שתי סיבות: בספר במדבר מופיעה הסיבה הפרטית, חטא מי מריבה, ואילו בספר דברים נאמרת הסיבה הכללית-הציבורית ולפיה חטא המרגלים גרם לתוצאה בעלת משמעות גורלית לדורות, והיא מניעת ישראל להיכנס לארץ תחת הנהגת משה, שהיא הנהגה נצחית. הפקדת הנהגה בידי יהושע והוצאתה מידי משה נובעת מן ההכרעה האלוהית שהכניסה לארץ תהייה מאורע בר-חלוף. הרב ברויאר מוצא תימוכין לעמדה זו בדברי חז"ל (תענית כט ע"א), והפניה בדברי רמב"ן (במדבר י"ד, א) למקרא מפורש בתהילים: **"וימאסו בארץ חמדה** לא האמינו לדברו. וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה'. וישא ידו להם להפיל אותם במדבר. ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהילים ק"ו, כד-כז), לפי ההסבר הזה חטא המרגלים היה המפתח לכל הצרות שהתרחשו בהמשך ובכללן החורבן והגלות, וספר יהושע מלכתחילה מהווה חלק ממעגל נבואי שלילי.

6. בסיפור המלחמה בעמלק (שמות י"ז, ח-טז) מוצגת דמותו של יהושע כמצביא מוצלח: "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (שם, יג), וכממשיך דרכו של משה: "ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר **ושים באזני יהושע** כי מזה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (שם, יד). הצגה זו יוצאת דופן, ועומדת בסתירה מסוימת לשאר ההופעות של יהושע בתורה, ובמיוחד לסיפור מינוי יהושע בספר במדבר (כ"ז, טו-כג). אפשר שבמלחמת עמלק הדבר קשור למגמת הכתוב להמעיט מכוחו של משה באותה מלחמה, כפי שניכר מתיאור חולשת ידיו, ומעצת יתרו בפרשה הבאה אחריה, המלמדת על גבולות כוחו של משה.

אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם" (שמות כ"ד, יג-יד). יהושע מתואר כמי שמצוי בקרבת משה, שלא כאהרן וחור שנשארים בתחתית ההר. אולם מיד לאחר אזכור מעמדו של יהושע – משרת משה, מתוארת עלייתו הבלעדית של משה. נדמה שהסמיכות מחדדת את הזיקה בין שני ההיגדים: (1) יהושע משרת משה, (2) משה עולה לבדו ויהושע נשאר בתחתית ההר; ב. כך גם באזכור השני של המונח: **ביציאת משה לאוהל מועד לאחר חטא העגל** נסמכים שני ההיגדים: "וַדָּבָר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה, ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל" (שם ל"ג, יא). כמה בולט הפער בין חציו הראשון של הפסוק, המתאר את הקרבה בין ה' למשה "כאשר ידבר איש אל רעהו", ובין חציו השני של הפסוק, המדגיש את מעמדו הנחות של יהושע בשני תארים: 'נער', 'משרתו', ומבליט את ריחוקו של יהושע מן ההתגלות למרות קרבתו היתרה למשה;⁷ ג. **בסיפור המתנבאים במחנה**: "וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה. ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלום ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם" (במדבר י"א, כז-כט). גם כאן חוזרים התארים 'משרת', 'נער', וגם כאן קיים המרכיב המבדיל בין יהושע למשה, אלא שכאן מודגשת הנחיתות של יהושע אף ביחס לאלדד ומידד שדמו בנבואתם למשה. אולם כאן מתווסף רכיב עלילתי חדש: יהושע, נאמן וקנאי למשה, מתקשה לעכל את האפשרות שישנם גורמים נוספים מבלעדי משה, המסוגלים להינבא. התוכחה העדינה של משה ליהושע מבליטה את הפער שבין משה ליהושע.⁸ גם שינוי השם של יהושע על ידי משה ערב היציאה למשימת הריגול בארץ, עשוי להתפרש כסוג של פטרונויות, ובאופן קונקרטי יותר כתמיכה שמשה מבקש להעניק ליהושע לקראת משימתו המורכבת.⁹

7. השווה: מ' הרן, 'מהותו של האהל-מועד', **תרכיץ** כה, תשט"ז, עמ' 20-11; J.I. Durham, *Exodus* (WBC 3), Waco 1987, p. 443. לדעתו תפקידו של יהושע היה לשמור על האוהל ולא בתפקיד פולחני.

8. השווה לדעת ליכט (י' ליכט, **פירוש על ספר במדבר [יא-כא]**, ירושלים תשנ"א, עמ' 31), שראה בדברי יהושע ייצוג של דעת הממסד שכל תפקידה לעצב את השיחה הדרמטית בסיפור. לדעתי השיחה בסיפור, כמו גם תיאורים נוספים של יהושע לצד משה, מרכיבים את תצף (= פזל) דמותו של יהושע בתורה. תופעה דומה של 'גצרה' עדינה של משה ביהושע מצויה בסיפור הירידה מהר סיני לאחר חטא העגל (שמות ל"ב, יז-יח), וגם היא מלמדת על הפער בין הדמויות. וראה להלן, הערה 24.

9. ובכל מקרה שינוי השם מדגיש את הסמכות של משה מול יהושע, שהרי משני השמות במקרא הם תמיד בעלי הסמכות (ה' מול אברהם ויעקב; פרעה מול יוסף, פרעה נכה ונבוכדנצר מול מלכי יהודה ועוד).

התואר 'משרת' הנלווה ליהושע מייצג אפוא בדרך הטבע שני צדדים במערכת היחסים שבין אדון למשרתו, המאפיינים גם את יחסי משה יהושע: מחד גיסא קרבה רבה המאפיינת קרבת משרתים לאדוניהם, נוכחות קרובה למחיצתם ויחס של יראה ולעתים גם של כבוד והערצה, ובמקרה של יהושע גם קנאה למעמדו של משה. מאידך גיסא, פער גדול הנובע מן ההבדל המעמדי שביניהם. הקרבה המאפיינת משרתים לאדוניהם אינה כזו היוצרת ציפיות שהמשרת ימשיך בדרכו של אדונו לאחר מותו.¹⁰

הסיפור אודות חילופי ההנהגה (במדבר כ"ז, טו-כג), יכול להתפרש בשני כיוונים: מחד גיסא, מוצגת דמותו של יהושע כמועמד טבעי מצד ה', ואף מלווה היא בהערכה חיובית מופלגת ביחס לדמותו של יהושע ולהתאמתו להנהגה. מאידך גיסא, יצוין שחילופי ההנהגה לא היו ברורים מאליהם, ושההגדרה למעמדו של יהושע כמנהיג נתונה בתוך מגבלות, שלא היו קיימות בתקופת המנהיגות של משה:

וידבר משה אל ה' לאמר. יפקד ה' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה. אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אתו לעיניהם. ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. ויעש משה כאשר צוה ה' אתו ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה. ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה (במדבר כ"ז, טו-כג).

בניגוד למעמד שקדם למות אהרן, שנאמרה בו הנחייה ברורה למינוי היורש, במעמד שמתייחס למות משה אין התייחסות ליורש, והנחיה למינויו עולה רק בעקבות בקשת משה.¹¹ בנוסף לכך, יושם לב להירארכיה הקיימת בין יהושע לאלעזר הכהן בכל מה שקשור להנהגה העתידית, וביחס לשאלה באמצעות משפט האורים. השאלה במשפט האורים יוצרת סטנדרטים חדשים בדרך התקשורת עם ה' ומסירתם בידי הכהונה מבליטה

10. למשמעות השורש 'שרת' במקרא ראה: מ' מרגליות, 'הייחוד שבנבואת משה', בר אילן יב, תשל"ד, עמ' 21, הערה 52.

11. השווה: E. Assis, 'Divine Versus Human Leadership: An Examination of Joshua's Succession', in: M. Poorthuis and J. Schwartz (eds.), *Saints and Role Models in Judaism and Christianity (Jewish and Christian Perspectives VII)*, Leiden-Boston 2004, pp. 25-42. מ' מרגליות (לעיל, הערה 10, עמ' 25) מפרש את המונח 'רוח חכמה' כמונה ירוד בהשוואה לרוח ה' המכוונת לנבואה.

גם היא את הירידה במעמדו של המנהיג המתווך בין ה' ובין ישראל.¹² לסיכום, ניתן לומר שלמעט ההופעה הראשונה של יהושע כמצביא וכלוחם, קשה לראות בדמותו של יהושע, כפי שהיא מוצגת בתורה, מועמד טבעי להנהגה. התכונות התרומיות שנדרשו מיהושע כמשרת משה וכנאמן ביתו, אינן בהכרח התכונות הנדרשות ממי שעתיד להנהיג את ישראל במשימתו הלאומית הנעלה. העובדה שיהושע משני למשה בתורה מוסכמת על הכול. השאלה הנתונה במחלוקת ונידונה במאמר זה נוגעת לתקופה הבאה בחיי יהושע ולאופן תיאורו בספר יהושע. הכניסה של יהושע לתפקיד המנהיג מעודדת את הקורא לבחון את אופן הצגת יהושע בתקופה החדשה כאשר דגם ההנהגה הקודם עומד ברקע ההשוואה.

ב. שתי מגמות בהשוואת יהושע למשה בספר יהושע

פרשנים וחוקרים רבים עמדו על קווי דמיון רבים בין סיפורי יהושע ובין הסיפורים המתארים את דמותו של משה לאורך התורה. ההשוואה הנמשכת לאורך ספר יהושע נפתחת באמירה גלויה, ונמשכת בהשוואה סמויה ועקיפה, לעתים בתמה ולעתים במרקם המילים.¹³

במחקר מקיף שנתפרסם לאחרונה טען אליהו עסיס, שההשוואה בין משה ליהושע עומדת בבסיס המבנה של פרקים א'-ה' בספר יהושע, ושרצף הסיפורים בפרקים אלה בנוי כמבנה מהופך למעשים שעשה משה במשך שנות הנהגתו את ישראל.¹⁴ המילים הפותחות את הספר בעניין מות משה מקבילות לסיפור מות משה בסוף ספר דברים (ל"ד, ה); פניית יהושע אל שניים וחצי השבטים מקבילה לדיבור של משה עם שבטים אלו (במדבר ל"ב); סיפור שליחת המרגלים (יהושע ב') מקביל לסיפור שליחת המרגלים בשנה השנייה במדבר (במדבר י"ג-י"ד); סיפור חציית הירדן (יהושע ג'-ד') מקביל

12. וכדעתו של קויפמן (י' קויפמן, *תולדות האמונה הישראלית* ג, תל אביב תשל"ב, עמ' 716-718), שמשה לא השתמש באורים ובתומים, ובניגוד לדעתם של רבים מפרשני ימי הביניים, שהניחו שגם משה דיבר באמצעות האורים והתומים. והשווה: G.W. Coats, 'Humility and Honor: Moses Legend in Numbers 12', in: D.J.A Clines and D.M. Gunn (eds.), *Art and Meaning, Rhetoric in Bible Literature*, Sheffield 1982, pp. 97-107.

13. חזי כהן הציג שלוש גישות ספרותיות להתייחסות להשוואה בין האישים: אחת הטוענת שההשוואה יוצרת הקבלה (כגישתו של עסיס להלן); אחרת המדגישה את העלינות של משה על יהושע, (בגישה זו אנו הולכים במאמר זה); ושלישית המבחינה בין התפקידים השונים של כל אחת מן הדמויות. ראה: ח' כהן, *משה כמתווך בין אל ואדם*, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ה, עמ' 203.

14. תחילה: א' עסיס, *המבנה הספרותי של סיפור כיבוש הארץ בספר יהושע (פרקים א'-י"א) ומשמעותו*, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשנ"ט, עמ' 30-44; ולאחרונה: א' עסיס, *ממשה ליהושע ומנס לטבע*, ירושלים תשס"ה, עמ' 20-11.

לסיפור קריעת הים לאחר יציאת מצרים (שמות י"ד); הסיפור הקצר על עשיית הפסח (יהושע ה') מקביל לקיום הפסח ביציאת מצרים (שמות י"ב) וסיום היחידה בתיאור המפגש של יהושע עם שר צבא ה' (יהושע ה'), מקביל למעמד הפותח את תיאורי הנהגת משה – מעמד הסנה (שמות ג'). לדעתו מבנה זה נועד לחזק את מגמת ההשוואה בין האישים, כדי לאשר ולבסס את ההנהגה של יהושע כמחליפו של משה. לעומתו סבור מארק בידל שמגמת ההשוואה בין האישים ניכרת לכל אורך הספר, והוא רואה בה את אחד המאפיינים המובהקים למבנה של ספר יהושע. להלן פרטי ההשוואה בין משה ליהושע שמציע בידל:¹⁵

יהושע	משה
הסמכת יהושע (יהושע א', א-ט)	הסמכת משה (שמות ג', ד)
שליחת מרגלים (שם ב')	שליחת מרגלים (במדבר י"ג)
ישראל זוכים לתהילה בין העמים	ישראל זוכים לתהילה בין העמים
המפחדים מהם (שם ב', כב-כד; ה', א; ו', א, כז; ט', א-ב; י', א-ה; י"א, א-ה)	המפחדים מהם (שמות ט"ו, טו-טז)
חציית הירדן (שם ג'-ד')	חציית ים סוף (שם י"ד)
ברית המילה (שם ה', ב-ט)	ברית המילה (שם ד', כד-כו)
פסח (שם ה', י-יא)	פסח (שם י"ב-י"ג)
סיום המן (שם ה', יב)	התחלת המן (שם ט"ז)
יהושע נפגש עם אישיות קדושה ומסיר את נעליו (שם ה', יג-טו)	משה נפגש עם ה' ומסיר את נעליו (שם ג', ה)
יהושע מתלונן (שם ז', ו-ט)	משה מתלונן (במדבר י"ד)
יהושע מטה את ידו (שם ח', יח, כו)	משה מטה את ידו (שמות ט', כב; י', יב; כא ועוד)
טקס הר גריזים והר עיבל (שם ח', ל-לה)	צו למעמד גריזים ועיבל (דברים י"א, כו-לב; כ"ז, א-ח)
נתינת הארץ לכלב (שם י"ד, ו-טו)	הבטחת הארץ לכלב (במדבר י"ד, כב, כט; דברים א', לו)
נתינת הארץ בגורל (שם י"ח-י"ט)	הוראת נתינת הארץ בגורל (במדבר ל"ד)

15. להקבלות הנזכרות במחקרו של עסיס ובטבלה שהציע בידל ניתן להוסיף גם את מלחמות יריחו והעי, שצירופן יחד עם סיפור חציית הירדן מקביל לדעתי לשלושה אירועים בהנהגת משה: קריעת ים סוף, ומלחמות סיחון ועוג. להקבלה זו ראיות רבות וראה: י' רייס, 'חציית הירדן ומלחמות יריחו והעי כמבוא לכיבוש הארץ – היבטים ריאליים וספרותיים ביהושע א'-ח', **מגדים** ל, תשנ"ט, עמ' 37.

בעיות עם בנות צלפחד (שם ל"ו)	בעיות עם בנות המתיישבים ובנות צלפחד (שם ט"ו, יג-יט; י"ז, ג-ה)
ערי מקלט (שם ל"ה)	ערי מקלט (שם כ', א-ט)
שניים וחצי השבטים (שם ל"ב; דברים ג', יב-יז)	שניים וחצי השבטים (שם כ"ב, א-יב)
נאום פרדה של משה (דברים כ"ט, ב; ל', כ)	נאום פרדה של יהושע (שם כ"ג, א-טו)
ברית מואב (שם ל"א)	ברית שכם (שם כ"ד, א-כח)
מות משה וקבורתו (שם ל"ד, א-ח)	מות יהושע וקבורתו (שם כ"ד, כט-ל)
מות אהרון הכהן הגדול וקבורתו (במדבר כ', כב-כט)	מות אלעזר הכהן הגדול וקבורתו (שם כ"ד, לג)

לדעת בידל ההשוואה בין משה ליהושע ובעיקר ההשוואה בין נאומי הסיכום ומעמדי הברית שבספר מדגישות את השווה בין שני המנהיגים. שניהם עמדו מול משימות של כיבוש והתנחלות ובמעבר לקראת מציאות מורכבת לאחר השלמת המשימות שעמדו בפניהם, ועל כן הם מעבירים את חובת הציות לה' לדורות הבאים כאשר הם צופים כלפי העתיד ומתוך אחריות כלפי הדורות הבאים.¹⁶ נקודות ההשוואה הרבות בין האישים לאורך הספר אכן תומכות במגמת ההמשכיות הטבעית בין משה ליהושע ובהגדרתה כאחד הגורמים המעצבים את ספר יהושע.

יחד עם זאת, ההסברים של בידל ושל עסיס אודות מגמת ההשוואה וההמשכיות בין שתי הדמויות אינם ממצים את מגוון הנתונים של ההשוואה. כמה היבטים סגנוניים, לשוניים ומבניים, יוצרים תמונה מורכבת יותר.

היקף הופעת המרכיבים של ההשוואה וגיוונם מצביעים לדעתי על מתח בין שתי מגמות בהשוואה בין שני האישים בספר יהושע. לצד מגמת ההמשכיות שהוזכרה, ניתן לדעתי להצביע על קווים ברורים בספר יהושע, כמו גם במספר תיאורים בתורה, המאפיינים את יהושע כמי שפועל תחת צלו הכבד של משה ככנוע וכצייתן. מגמה זו סותרת את המגמה הקודמת ואינה משלימה אותה. היא מציגה את יהושע לא כממשיך טבעי של ההנהגה בעלת העצמה של קודמו, שהתאפיינה בעמידה ישירה מול ה', ביכולת לחולל נסים ובייצוג של נוכחות אלוהית אינטנסיבית בקרב המחנה,¹⁷ אלא כממשיך

16. M.E. Biddel, 'Literary Structures in the Book of Joshua', *RE* 95, 1998, pp. 189-201. השווה: מ' מרגליות (לעיל, הערה 10), עמ' 7-29, ובייחוד עמ' 24-28. מרגליות טוען שמגמת ההפחתה ביחס לכל האנשים הנמצאים בסביבת משה, ובכללם יהושע, נועדה להדגיש את הבלעדיות של נבואת משה כמוסר התורה, כדי למנוע מחשבות אודות תורה נוספת או מקורות

העושה את דברו של קודמו מתוך יראה וצייתנות, ללא תיווך דו־צדדי בין ה' לישראל, ובדרך שמתאפיינת בפעילות אנושית מתגברת, וזאת על חשבון הנוכחות האלוהית ההולכת ונעלמת. המגמה המפחיתה תואמת את מאמר חז"ל: "פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה" (בבלי בבא בתרא עה ע"א). דברי חז"ל מביעים את שתי המגמות הנזכרות: מחד גיסא, הקבלה בין משה ליהושע באמצעות הדימוי לשני מאורות עם פער מסוים לטובת משה שנדמה במבט ראשון כפער כמותי. אולם מאידך גיסא, ההקשר הרחב של המאמר: "אתה אומר ונתתה מהודך עליו ולא כל הודך, זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה" (שם) מצביע על נחיתות איכותית בעת המעבר להנהגת יהושע.¹⁸ ההנהגה של משה מקורית ובעלת עצמה כחמה, ואילו זו של יהושע כנועה, מתבטלת (מקור אורה מן החמה) וקטנה בממדיה ובעצמתה. לפיכך המאמר נחתם במשפט המבטא החמצה: "אוי לה לאותה בושה אוי לאותה כלימה". להלן ננסה לעקוב אחר ההופעות השונות של ההשוואה לאורך הספר ובאמצעותן להצביע על המתח בין שתי המגמות.

דברי ה' ליהושע לקראת כניסתו לתפקיד מובטחת המשכיות והכרה במנהיגותו החדשה:

משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל. כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה. מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם. לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך. חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם (יהושע א', ב-ו).

אולם לצד הגיבוי המוחלט שניתן ליהושע נוספה התניה המשולבת בדברי החיזוק: "רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך" (שם, ז). האזהרות המקבילות לנאומו משה בספר דברים ("ז, יא; ה', כט) מבליטות את מעמדו של יהושע כמצווה ולא כמצווה.¹⁹

נבואה נוספים מבלעדי משה. לדעתו מסיבה זו נבחר יהושע מלכתחילה לבוא במקום משה, ולא מנהיג אחר בעל אישיות עצמאית שהיה מאיים על הבלעדיות של משה.

18. השווה: מ' הרן, 'כי קרן עור פני משה', בתוך: ש"א ליונשטם (עורך), **מחקרים במקרא יוצאים במלאת מאה שנה להולדתו של מ"ד קאסוטו**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 135.

19. התניה דומה מצויה גם בהקשרים אחרים של מעבר מנהיגות, לדוגמה בצוואת דוד לשלמה (מל"א ב', ג). אולם כמו שם כך גם כאן, החיזוק שהאזהרה בצדו מעוררים את השאלה, האם עמד שלמה בתנאים שהוצבו בפניו עם מינויו לתפקיד. שאלה זו ומבחן הציות הם אחד מן הקווים המעצבים את פרקי שלמה בספר מלכים.

ההדגשה שעל יהושע לעשות ככל אשר ציווה אותו משה ולא לסטות ימין ושמאל, מבליטה את מעמדו כשליח התלוי בדרך שהתווה משה וכדמות שעצמאותה מוגבלת ושאינה נבחנת על פי מעשיה אלא על פי ציותה למצוות קודמה.

בסיפור חציית הירדן ניכרת המגמה הראשונה, המתארת את יהושע כממשיך דרכו של יהושע: "ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי **כאשר הייתי עם משה אהיה עמך**" (יהושע ג', ז); "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו" (שם ד', יד).²⁰ מלבד שני המקומות הללו – בפרק א' ובפרקים ג'-ד' – אין עוד בספר יהושע אמירות מפורשות שעניינן להשוות בין משה ליהושע. האמירות השגורות יותר בפי המספר שייכות למגמה השנייה המציגה את יהושע כציינתן וכנכנע לצו משה כבדוגמה הבאה:

אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל. **כאשר צוה משה עבד ה' את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה... וכל ישראל וזקניו ושטרם ושפטיו עמדים... כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה... לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל... (שם ח', ל-לה).**

המעמד הסמכותי של משה ניכר בכל ארבעת השלבים של מעמד הברכה והקללה:

1. בניית המזבח: "כאשר צוה משה עבד ה' (שם, ל-לא).
2. כתיבת התורה על האבנים: "את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל" (שם, לב).
3. ברכת שבטי ישראל על ההרים: "כאשר צוה משה עבד ה' (שם, לג).
4. קריאת דברי התורה: "מכל אשר צוה משה" (שם, לד-לה).

דגש דומה מצוי בסיפור המלחמה במלכי הצפון: "...כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה" (שם

20. למעט התייחסות אחת שמבליטה את מקומו של משה: "והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך הירדן עד תם כל הדבר אשר צוה ה' את יהושע לדבר אל העם **ככל אשר צוה משה את יהושע** וימהרו העם ויעברו" (יהושע ד', י), לכאורה האזכור של משה בהקשר זה נראה לא שייך, במיוחד לאור ההשוואה לפסוק ח שבו יהושע עומד במרכז. וראה: ש' אחיטוב, **יהושע** (מקרא לישראל), ירושלים תשנ"ו, עמ' 99. יש לציין, שבתרגום השבעים המילים המודגשות חסרות. ייתכן שאזכור משה בהקשר זה מושפע מן ההתייחסות לסיפור מעבר שניים וחצי השבטים שבפסוק יב המזכיר את משה, ומן הסיבה ששניים וחצי השבטים מזכירים תמיד את משה; וראה להלן, סעיף ד, הרחבה בעניין.

י"א, טו). ההדגשות החוזרות של הביטויים: "לא היה דבר"; "לא הסיר דבר", מבליטות את המגמה הנזכרת.

כאמור, לצד האמירות הגלויות לכל אורך הספר קיימות מערכות השוואה בין משה ליהושע בתמה ובמרקם המילים, כפי שעולה מן ההשוואות הרבות המצויות בטבלה שהובאה לעיל. ההשוואה כשלעצמה תומכת לכאורה במגמת ההשוואה וההמשכיות שבין משה ליהושע, אולם למעשה כמה מן ההשוואות מרמזות למגמת ההפחתה במעמדו של יהושע. בסיפור נס חציית הירדן בולטת הארכנות בתיאור הטקסים שקדמו לנס – ירידת הכוהנים למי הירדן, ובמה שקשור להנצחת הנס לדורות – לקיחת האבנים ממי הירדן, לעומת הקיצור היחסי בתיאור הנס עצמו. נס עצירת מי הירדן כשלעצמו, בוודאי פחות בעצמתו מנס בקיעת הים.²¹ וכך הדבר גם ביחס למידת המעורבות של משה בסיפור בקיעת הים, שחולל את הנס בהטיית ידו, בעוד שחציית הירדן אירעה עם ירידת הכוהנים והארוך לירדן.²²

גם בסיפור הפלאי הבא, סיפור המפגש עם שר צבא ה', ניכר פער דומה (שם ה', יג-טו). בשלושה מוטיבים ניכרת העדיפות של מעמד הקדשת משה על פני מעמד הפגישה של יהושע: 1. **אופן ההתגלות למשה**: התגלות באש (הסנה), שהיא צורת התגלות אלוהית ישירה (ראה שמות כ"ד, יז), בניגוד ליהושע שהתגלות נעדרת סימן דומה; 2. **זהות 'המתגלה'**: למשה מתגלה "מלאך ה'", שנוכח מאוחר יותר בשם ה' ובשם אלוהים, ואילו יהושע פוגש ב"איש עומד לנגדו", שמוגדר בהמשך "שר צבא ה'"; 3. **תוכן ההתגלות**: משה שומע דברי הקדשה ברורים ושליחות ברורה, בעוד שיהושע אינו שומע דבר מוגדר. המפגש בין יהושע לשר צבא ה' אכן מזכיר את מעמד הסנה, אך גם בולט בעצמתו המופחתת. ההשוואות אכן תומכות במגמת ההמשכיות בין האישים, אולם מסתבר שזוהי השוואה שמעודדת הפחתה, בנוסח דברי חז"ל המבחינים בין החמה ללבנה.

מבין ההשוואות הרבות ישנה אחת הבולטת ברלוונטיות שלה לנדון במאמר זה. הכוונה לסיפור חטא עכן ומלחמת העי הראשונה.

חטא עכן וסיפור המלחמה הראשונה בעי הם הסיפורים היחידים בספר יהושע שמתארים מעגל של חטא ועונשו.²³ חטאו של עכן נתפס כחטא קולקטיבי, ועל כן גם

21. השווה: י' רייס (לעיל, הערה 15), עמ' 44.

22. ביטוי נוסף לפער מצוי בחתימות הסיפורים: "וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות י"ד, לא) מול: "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו" (יהושע ד', יד). ביחס למשה יראה ואמונה, המשתלבים באמונה בה', וביחס ליהושע רק יראה, תוך הפרדה ברורה בין ה' ליהושע. השווה: ח' כהן (לעיל, הערה 13), עמ' 203, הערה 152.

23. השווה: י' קויפמן, **ספר יהושע**, ירושלים 1976, עמ' 3.

העונש היה לאומי, תבוסה צבאית מול העי. המבנה העלילתי של הסיפור – הבנוי מהשתלשלות של חטא ועונש, ולאחריה תפילה של המנהיג הנביא, המוביל מהלך של תשובה ותיקון – מזמין השוואה לסיפורים דומים בתורה כגון חטא העגל וחטא המרגלים תחת הנהגת משה. ההשוואה אכן מעלה קווי דמיון, אולם לדעתי, יותר משהיא משקפת את מגמת ההמשכיות בין המנהיגים היא מבליטה את הניגוד ביניהם. בסיפורי ההנהגה של משה דישנה תמיד הבחנה בין משה המנהיג ובין העם החוטא. משה נמצא תמיד בתווך בין ישראל ובין ה', שותף לתוכחה כנגד החוטאים מחד גיסא, ומייצג את העם בנאמנות רבה ומתפלל בעדם מאידך גיסא. לעומת זאת, בסיפור מלחמת העי יהושע והעם מצויים בצד אחד של המתרס, והם צועדים יחדיו אל עבר הכישלון הצפוי מראש. המצג הפותח את הסיפור, והכיוון בסיפור בין השלב הראשון בתיאור מעשה החטא ובין ההשתלשלות שהביאה לכישלון הצורב, תורמים לזיקה הישירה בין החטא לעונשו ולתחושת הפער שבין ידיעת הקורא הצופה את העתיד ובין חוסר האונים המאפיין את העם ואת יהושע:

וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף ה' בבני ישראל. וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וירגלו את העי. וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה. ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי. **ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש** וירדפום לפני השער עד השברים **ויכום במורד** וימס לכב העם ויהי למים. ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב, הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז', א-ו).

תגובת ההפתעה והאכזבה של העם, הזקנים ויהושע מציגה אותם בחולשתם אל מול הקורא היודע את אשר נעלם מעיניהם. המענה של ה' לתפילת יהושע תואם את ציפיותיו של הקורא שהוכנו כבר מתחילת הסיפור. בניגוד לתיאור של משה לאחר חטא העגל, שעוד בעמידתו מול ה' בהר סיני נחשף לחטא ומיד פנה בתפילה אל ה' (שמות ל"ב, ז-יח), יהושע עובר את מסלול החטא והעונש ללא כל מידע נבואי על החטא.²⁴ הנחיתות

24. אפשר שגם הסיפור הקצר אודות המפגש בין משה ליהושע בסיפור חטא העגל בתחית ההר (שמות ל"ב, יז-יח) משמש כמעין סיפור בבואה לסיפור שלפנינו. בדברי משה ליהושע: "ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע", בשיחה חסרת התכלית שלאחר החטא וקודם לעונש, מעוצבת דמותו של משה כיודע כול, ודמותו של יהושע כמשרת המנותק מן המידע הנבואי. פער זה נשמר גם בהמשך, בתיאור הבלעדיות שהייתה למשה בנייהול המשבר לאחר חטא העגל. הדמיון בסיטואציות בין חטא העגל לחטא עכן והופעתו

של יהושע וחולשתו ממשיכות גם בתיאור העמידה של יהושע בתפילה, כאשר ברקע ניצבות הסיטואציות הדומות שעמד בהן משה: אינו דומה נביא המתפלל אל ה' מתוך חוסר ידיעת חטא העם לנביא המודע לחטא ולמרות זאת מתפלל לסליחה של ה'. אי-הידיעה מציגה את יהושע בקטגוריה אחת עם ישראל ולא כנביא מתווך המוכיח את עמו. הקריאה המכלילה את יהושע עם החוטאים נתמכת באמצעות אנלוגיה מפתיעה לתגובות בעקבות חטא המרגלים. נפילת יהושע והזקנים על אפיהם לאחר התבוסה בעי מקבילה לתגובת משה ואהרן לאחר תלונות העם בעקבות חטא המרגלים, וקריעת הבגדים מקבילה לתגובת יהושע וכלב במעמד זה (במדבר י"ד, ה-ו). יש בהקבלה זו ניגוד אירוני. נפילת משה ואהרן על פניהם וקריעת הבגדים בסיפור המרגלים מתוארת כתגובה של צער וכעס על חטא המרגלים והעם, ועל שהביעו את רצונם לחזור למצרים או להישאר במדבר (שם, א-ד): לעומת זאת, נפילת יהושע על אפיו וקריעת בגדיו לאחר התבוסה בעי הייתה שלב ראשון לפני תלונה-תפילה שהופנתה אל ה'. תלונתו-תפילתו של יהושע מקבילה לתלונת העם בעקבות דברי המרגלים, ומציירת אפוא את דמותו של יהושע בצבעי העם החוטא במדבר. באופן אירוני יהושע מחליף את תפקידו ממאבק במתלוננים בסיפור חטא המרגלים להנהגתם בסיפור העי. היבט נוסף הקשור להשוואה עולה משינוי בסדר הפעולות בין שני המקומות, ובהפרדה הקיימת בין הפועלים: בסיפור חטא המרגלים ישראל הם המתלוננים ובעקבות תלונתם ישנה תגובה של מחאת ההנהגה החיובית (נפילה על הפנים וקריעת בגדים), ואילו בסיפור חטא עכן²⁵ סדר הדברים הפוך: התגובה הראשונה היא קריעת הבגדים ונפילת אפיים, והמשכה בתלונה כנגד ה' ושתיהן נעשו על ידי יהושע. גם המעשים וגם התלונה מופנים כלפי ה':

לאחר חטא המרגלים	לאחר חטא עכן והתבוסה בעי
ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל	ויקצע יהושע שמלתיו ויפל על פניו
עדת בני ישראל. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה	ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני
מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם	ישראל ויעלו עפר על ראשם
(במדבר י"ד, ה-ו).	(יהושע ז', ו).

החזרת של יהושע, מעוררים את הציפייה, שעתה, משיהושע בא במקום משה, הוא יועלה למעמד דומה ויזכה לעליונות נבואית דומה. משציפייה זו מתבדית, מתגברות האכזבה והתחושה של הפער בין שני המנהיגים, בסגנון דומה לזה שבדברי חז"ל: "אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה" השווה: ח' כהן (לעיל, הערה 13), עמ' 204; 'י גרוסמן (לעיל, הערה 2), עמ' 82-80.

25. על העיצוב האירוני בסיפור זה עמד א' עסיס בשני מאמרים שעומדים להתפרסם: 'המשמעות התאולוגית של מעילת עכן בחרם (יהושע ז 1-26)', 'עיוני מקרא ופרשנות: ספר משה גרסיאל; 'The Story of the Sin at Qadesh of Numbers in the Book of Joshu: An Intertextual Study', JANES, אני מודה לד"ר עסיס על שהעמיד לרשותי את כתבי היד של מאמרו.

ויאמר יהושע אהה אדני ה' למה העברת וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל
 העביר את העם הזה את הירדן לתת ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ
 אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו מצרים או במדבר הזה לו מתנו. ולמה ה'
 ונשב בעבר הירדן (שם, ז). מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב
 נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם י"ד, ב-ג).²⁶
 לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (שם). לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו
 (דברים א', כז).

ואולי אין זה מפתיע שיהושע בתפילתו נושא דברים המקבילים לשני גורמים שונים ומנוגדים. מחד גיסא דבריו מקבילים לעם החוטא לאחר חטא המרגלים, ומאידך גיסא דבריו מקבילים לדברי משה המתמקדים בחשש מפני חילול השם, הן לאחר חטא העגל (שמות ל"ב, יא-יג) הן לאחר חטא המרגלים (במדבר י"ד, טו-טז).
 פרשייה זו מבליטה אפוא את המתח סביב הצגת דמותו של יהושע. מצד אחד יהושע מתפקד כמנהיג וכנביא העומד ומתפלל בפני ה', ומרצה לפניו טיעונים מעין הטיעונים שהשמיע משה בשעתו. מצד שני, בתיאור החטא ועונשו והתיווך בין ה' לישראל, מצוי יהושע בחזית אחת עם העם החוטא ובעמדה שאיננה קיימת בתיאורים המתייחסים להנהגת משה.

ייתכן שפרשת עכן והמלחמה בעי מהווה פרשת דרכים בהתייחסות ליהושע במהלך הספר. בחתימת סיפור מלחמת יריחו משובצת האמירה: "ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ" (יהושע ו', כז). זוהי האמירה האחרונה בספר המרוממת את מעמדו של יהושע. סיפור חציית הירדן וסיפור המלחמה ביריחו משקפים מציאות אידאית וגם מעמדו של יהושע בתיאורים אלה מרומם. לאחר חטא עכן והכישלון שבעקבותיו, המלחמות וגם מעמדו של יהושע מתוארים באופן מינורי יותר, ומתגברת המגמה השנייה הקיימת בספר, המתארת את יהושע דרך הפריזמה של ציות וכניעה למשה, כפי שעולה במיוחד מתיאור מעמד הברכה והקללה ומסיפור המלחמה במלכי הצפון (שם י"א).²⁷

26. וראה ניסוחים דומים בתלונת ישראל לאחר חטא קורח: "וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'. ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו" (במדבר כ', ג-ד).

27. סיפור אחד חורג מן ההתפתחות המתוארת כאן. בסיפור המלחמה במלכי הדרום (יהושע י') מתוארת דמותו של יהושע בשיא תפארתה, כמנהיג צבאי וכמחולל ניסים. שמו של משה אינו נזכר אף לא פעם אחת במהלך הפרק, אף במקום שהיה זה מתבקש, כמו למשל במקום שבו קיים יהושע את צו התורה בתליית מלכי הדרום והורדתם לפני חשכה, או בפסוק המתאר את גודל הנס שנעשה ליהושע. הנסים הייחודיים שנעשו במלחמה זו נזקפו לזכותו של יהושע והמספר משתמש בסופרלטיבים ייחודיים, שכדוגמתם מצינו ביחס למשה, בלא שהשוואה זו תעלה

ג. 'משה עבד ה' – ביטוי מנחה בספר יהושע

דומה שכבר בפסוק הראשון של הספר מורגשת המגמה של ההשוואה המפחיתה בדמותו של יהושע: "ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון **משרת משה** לאמר" (יהושע א', א). העובדה שגם לאחר מות משה נשאר יהושע במדרגת 'משרת משה', ומשה ממשיך להיקרא 'עבד ה' בעקביות, מלמדת על המגמה המתמשכת, של ההשוואה המפחיתה.²⁸ המונח 'עבד ה' מופיע תשע עשרה פעמים בספר יהושע,²⁹ שמונה עשרה מתוכם בייחוס למשה, ורק פעם אחת בחתימת הספר בייחוס ליהושע לאחר מותו. יש לציין שהמונח מופיע בחלקים השונים של הספר, הן בפרקי הכיבוש והן בפרקי הנחלה, ועל ידי דוברים שונים.³⁰ הופעת הביטוי פעמים מרובות כל כך ועל ידי דמויות שונות מבליטה את המעמד הייחודי של משה לכל אורך הספר. ההקשרים השונים של הופעת הביטוי מדגישים את המחויבות של הדוברים השונים כלפי ציווי משה, ומבליטים את העצמת דמותו של משה מול דמות יהושע. שיבוצם בדברי יהושע עשוי להתפרש כסוג של ענוותנות והתבטלות כלפי משה. אולם השימוש החוזר בביטוי זה בדברי המספר, בדברי ה' ואף בפי הגבעונים, הופך את התואר למוטיב בספר ובמיוחד לנוכח היעדר השימוש בתואר ביחס ליהושע.

הדבר בולט במיוחד בדברי כלב שביקש לממש את ההבטחה שניתנה לו לאחר חטא המרגלים:

ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפנה הקנזי אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע. בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ה' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ ואשב אתו דבר כאשר עם לבבי. ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם ואנכי מלאתי אחרי ה' אלהי

(שם י"ד, ו-ח).

בכתוב: "ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל" (שם, יד). על עניין זה, ועל ההשוואה בין פרק י' לפרק י"א ומשמעותה עמדתי בעבודתי (ראה לעיל, הערת כוכבית בראש המאמר), בפרק העוסק בניתוח סיפור המלחמה במלכי הדרום.

28. והשווה: R.W. McLean, "These Are The Words", *Speeches in the Deuteronomistic*, Ph.D. dissertation, Vanderbilt University 1994, p. 247, ושלא כדעת א' עסיס, **ממשה ליהושע** (לעיל, הערה 14), עמ' 41.

29. ארבע מתוכן בהטיות: פעמיים "עבדי" (א', יג, טו) ופעמיים "עבדו" (ט', כד; י"א, טז).

30. עשר פעמים על ידי המספר (א', א; ח', לא, לג; י"א, יב, טז; י"ב, ו (פעמיים); י"ג, ח; י"ח, ז; כ"ד, כט – בייחוס ליהושע) פעמיים בדברי ה' ושניהם בפרק ההקדשה (א', יג, טו), חמש פעמים בדברי יהושע, תמיד בפנייתו לשניים וחצי השבטים (א', יג, טו; כ"ב, ב, ד, ה) בדברי כלב בן יפונה (י"ד, ז), ופעם – בדברי הגבעונים (ט', כד).

בקשת הנחלה שבדברי כלב מנוסחת באריכות רבה ומנומקת בצורה רחבה. הטיעונים המפורטים של כלב שלובים ברטוריקה שמקנה לדבריו משמעות עודפת. בדבריו ישנה המעטה בדמותו של יהושע, הן בהתייחסותו לחלקו במעשה המרגלים, הן בתפיסת מעמדו כמנהיג מול קודמו משה.³¹ את דברי כלב ניתן לראות כסוג של עקיפת סמכות, בהתייחסו להבטחות של המנהיג מן העבר, שמהן המנהיג הנוכחי, יהושע, בוודאי לא יוכל להתעלם. האמצעים הרטוריים המחזקים מגמה זו הם התארים 'עבד ה' ו'איש האלוהים'. אזכור התואר 'עבד ה' על ידי כלב, ובזיקה למעשה המרגלים, מזכיר גם את העובדה שכלב זכה לתואר זה בזכות התנהגותו בסיפור המרגלים: "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה" (במדבר י"ד, כד), הצהרה שיש בה התעלמות מיהושע והדגשה של חלקו העודף של כלב במאבק במרגלים.³² ההקבלה הלשונית: "וימלא אחרי" מול "ואנכי מלאתי אחרי ה' אלהי" (יהושע י"ד, ח), ההבטה לפנים בסיפור בתורה, וההבטה לאחור מצד כלב בספר יהושע, מגבירות את הזיקה בין שתי הפרשיות, ומחזקות את המגמה הנזכרת בדבר הפער המעמדי בין משה ליהושע. על אף הנימה המתנשאת כלפי יהושע, יהושע נאמן לדרך, מקבל את הדברים בהכנעה, ופועל על פיהם: "ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפנה לנחלה" (שם י"ד, יג).

ההופעה היחידה של התואר 'עבד ה' ביחס ליהושע (שם כ"ד, כט) לאחר מותו ניתנת להסבר בכמה אופנים:

1. ייתכן שיש בהופעה זו הקבלה למשה בהתאם למגמה הראשונה שבהשוואה בין האישים.³³ אפשר שמסגרת הספר בין מות משה למות יהושע נועדה לציין לטובה את דמותו החיובית של יהושע ואף את ענוותנותו, שלא מיעט ולא ביטל את חלקו של

31. L.D. Hawk, *Every Promise Fulfilled, Contesting Plots in Joshua*, Kentucky 1991, p. 113. הוק רואה בסיפור כלב מטפורה למבנה הכולל של פרקי ההתנחלות. כלב משקף בהתנהלותו את האידאל, התנהגות שעומדת בניגוד להתנהלות השבטים המתרפים. והשווה גם לעסיס, שעמד בהרחבה על מבנה פרקי ההתנחלות על פי קריטריון זה (E. Assis, 'How Long Are You Slack To Go Possess The Land (Jos. xviii 3): Ideal and Reality in the Distribution Description in Joshua xiii-xix', *VT* 53, 2003, pp. 1-25), ואפשר שגם בדבר זה עומד כלב מול יהושע, כאשר בפרק הקודם לבקשת כלב, נאמר על יהושע: "ויהושע זקן בא בימים ויאמר ה' אליו אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה" (יהושע י"ג, א), ואילו כאן מכריז כלב: "עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה כחאי אז וכחאי עתה למלחמה ולצאת ולבוא" (שם י"ד, יא). הזכרת כוחו של כלב והנכונות לצאת להילחם נראית אירונית כשהיא נאמרת מול יהושע שנאמר עליו שזקן ובא בימים.

32. השווה: י' ליכט (לעיל, הערה 8), עמ' 52.

33. ראה לעיל, עמ' 298.

רבו, ועל כן זכה להיקרא 'עבד ה' ' לאחר מותו. אפשר שגם באמירה זו יש משום הפחתה בדמותו של יהושע, והיא מהווה ציון של כבוד לאחר מותו של אדם, מעין העלאה בדרגה המדגישה את הדרגה הקודמת שבלטה כל ימי יהושע.

2. ייתכן שהדבר נועד להדגיש את הפער בין דמותו של יהושע ובין מצב ההנהגה בתקופה הבאה אחריה – תקופת השופטים. טענה זו נתמכת בהופעה החוזרת של הביטוי המלא בתחילת ספר שופטים, לצד ההשוואה הניגודית בין שתי התקופות:

ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל. וימת יהושע בן נון עבד ה' בן מאה ועשר שנים. ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש. וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו, ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל, ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים (שופטים ב', ז-יא).

בדומה להשוואה המפחיתה בין משה ליהושע, קיימת השוואה מפחיתה בין יהושע עבד ה' ובני דורו ובין הדור הבא, דור השופטים.

3. עוד ייתכן שהצמדת התואר 'עבד ה' ' ליהושע בפרק האחרון קשורה למגמתו הייחודית של פרק זה. בשונה מרוב פרקי הספר פרק זה מצניע את מקומו של משה ומדגיש את מעמדו של יהושע.³⁴ יהושע מתואר כמי שכורת ברית מחדשת בין ה' לישראל, מעין הברית שכרת משה עם ישראל בסיני ובערבות מואב, ובשונה ממעמד הברכה והקללה (יהושע ח', ל), שבו הובלטו הכפיפות והציות של יהושע למשה. ייתכן שתיאור מעמד הברכה והקללה משמש כמבוא לכיבוש הארץ: "למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך" (דברים כ"ז, ג), בעתיד הקרוב תחת הנהגת יהושע, מתוך כוונה להשלים את האתגרים והדרך שהתווה משה.³⁵ לעומת זאת הברית שכורת יהושע עם העם בשכם מתייחסת אל הכיבוש כאל אירוע מן העבר. המעמד בשכם פונה אל עבר התקופה שלאחר יהושע, מעבר לאופק של הנהגת משה. אפשר שמסיבה זו התיאורים של ברית זו מקנים ליהושע באופן יוצא דופן מעמד עצמאי, מעין זה שזכה לו משה בחייו. אף ייתכן שהתיאור הייחודי על אודות כתיבת דברי הברית על ידי יהושע המזכיר את תיאור כתיבת משה את הברית בעת מתן תורה מחזק תפיסה

34. השווה: א' טוויג, מתן תורה בסיני, ירושלים תשל"ז, עמ' 108.

35. וראה מאמרי (לעיל, הערה 15, עמ' 48-35) שבו עמדתי על מקומה הספרותי של היחידה כחותמת את חטיבת המבוא של הספר, ולפני המלחמות הגדולות על כיבוש הארץ. לגישות נוספות ביחס למיקומו של המעמד ראה: ש' אחיטוב (לעיל, הערה 20), עמ' 142; מ"א בידל (לעיל, הערה 16), עמ' 197.

עצמאית זו: "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'" (יהושע כ"ד, כו). לפי זה נקודת המבט המצויה בנאומו האחרון של יהושע המופנית כלפי העתיד, חורגת מן התמונה העולה ממהלך הספר המדגישה את מעמדו של משה עבד ה' ואת כפיפות יהושע למשה.³⁶

מאפיין בולט נוסף הקשור להופעת המונח 'עבד ה'' בספר יהושע, הוא סמיכותו לפרשיות שנזכרים בהן שניים וחצי השבטים. שש פעמים במהלך הספר נזכר הביטוי בסביבה עלילתית הקשורה לשבטים אלו. נדמה שגם מאפיין זה תומך במגמת ההפחתה בדמותו של יהושע לעומת הצגת דמות משה. דוגמה בולטת להשוואה מפחיתה זו קיימת בנוסחה של רשימת המלכים שהוכו על ידי משה בעבר הירדן המזרחי ועל ידי יהושע בעבר הירדן המערבי:

ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם בעבר הירדן מזרחה
ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה...
השמש...

משה עבד ה' ובני ישראל הכום,

ויתנה משה עבד ה' ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה (שם י"ב, א-ו). כמחלקתם... ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה (שם י"ב, ז).

הכתוב מפריד בין שני עברי הירדן תוך חזרה על מילות המפתח. ההקבלה מחזקת מחד גיסא את מגמת ההשוואה וההמשכיות בין משה ליהושע, ומאידך גיסא מבליטה את השוני בין התואר 'עבד ה' / הנלווה למשה ובין היעדר התואר בהתייחסות ליהושע.

ד. הופעת שניים וחצי השבטים בספר יהושע כגורם להשוואה בין שני המנהיגים

ההתייחסות להסכם בין שניים וחצי השבטים ובין משה חוזרת בספר יהושע מספר פעמים בהיקפים שונים. הופעתה החוזרת במקומות מפתח בספר מלמדת על תפיסתה כסיפור שתורם לעיצוב הספר ולמבנהו:³⁷

א. בפרק ההקדשה (א'), לאחר דברי המינוי של ה' ולאחר הכנת השוטרים לקראת מעבר הירדן (י-יא), פונה יהושע אל שניים וחצי השבטים ומזכיר להם את ההתחייבות

36. וראה גם את ההשוואה הניגודית בדבריו של א' טוויג (לעיל, הערה 34).

37. ראה: מ"א בידל (לעיל, הערה 16), עמ' 194; E. Assis, "For It Shall Be a witness between; 194 Us": a Literary Reading of Joshua 22', *SJOT* 18, 2004, pp. 209-231; Idem., 'The Position and Function of Joshua 22 in the Book of Joshua', *ZAW* 116, 2004, pp. 528-541. לדעת עסיס הופעות הסיפורים נועדו להבליט את מגמת האחדות של עם ישראל בסוף ספר יהושע.

- שניתנה למשה (במדבר ל"ד) ללכת לפני ה' למלחמה על ישראל, ורק לאחר מכן לחזור לנחלתם בעבר הירדן המזרחי (א', יב-יח).
- ב. בחתימת פרקי הכיבוש בפרק י"ב ישנו סיכום של פרטי המלחמה, ובתוכו פירוט של כיבושי עבר הירדן המזרחי בידי משה ונתינת הנחלה לשניים וחצי השבטים (י"ב, א-ו).
- ג. בפתיחת פרקי ההתנחלות, לאחר ההתייחסות לחלקי הארץ הנשארת, מפורטת רשימת הנחלות של שניים וחצי השבטים שניתנו על ידי משה, כפתיח להתנחלות שנעשתה על ידי משה (י"ג, ח-לב). אזכור אגבי של שניים וחצי השבטים מצוי בפתיחה השנייה של פרקי ההתנחלות לקראת מעשה ההתנחלות תחת הנהגת יהושע, על מנת להסביר מדוע נשארו תשעה וחצי שבטים (י"ד, ג).
- ד. בפתיחת החטיבה השנייה בפרקי ההתנחלות, המפרטת את נחלות שבעת השבטים המתרפים, נזכרים שוב שניים וחצי השבטים בתוך הפירוט של חלקי הארץ שחולקו בעבר (י"ח, ז).
- ה. בפרק כ"ב החותם את מעשה הכיבוש וההתנחלות ישנו תיאור נרחב המוקדש כולו לשניים וחצי השבטים. חלקו הראשון עוסק בחזרת השבטים לעבר הירדן המזרחי, ואילו חלקו השני עוסק בסיפור בניית המזבח הגדול.
- המקומות המובהקים לקביעת התיחום של החטיבות השונות בספר יהושע מתאפיינים בין השאר בהתייחסות לשניים וחצי השבטים. בכל הקטעים הנזכרים (למעט האזכור האגבי ב"ד, ג) משה נמצא במרכז התמונה, ובליווי התואר 'עבד ה'''. עובדה זו הופכת את מעמדו הנעלה של משה למרכיב בעל משמעות כוללת, ולא רק מקומית כפי שניתן היה להציע.

		פרקי ההתנחלות			פרקי הכיבוש			
כ"ג-כ"ד	כ"ב	← ← י"ח-כ"א	י"ח	← ← י"ד-י"ז	י"ג	י"ב	----- א'-י"ב	א'
נספחים	ה. 2½ שבטים ומשה עבד ה' (כ"ב, א-ו)	שבטים מתרפים וערי לווייה	ד. 2½ שבטים ומשה עבד ה' (י"ח, ז)	יהודה ויוסף	ג. 2½ שבטים ומשה עבד ה' (י"ג, ח-לב)	ב. 2½ שבטים ומשה עבד ה' (י"ב, א-ו)	מעבר הירדן ומלחמות כיבוש הארץ	א. 2½ שבטים ומשה עבד ה' (א', יב-יח)

מלבד המקומות הנזכרים, שניים וחצי השבטים מופיעים שוב בסיפור חציית הירדן, ואולי אף בסיפור המלחמה ביריחו:

ו. בסיפור חציית הירדן, בנפרד מן התיאור של הליכת ישראל והכוהנים, נאמר: "ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חֲמָשִׁים לפני בני ישראל **כאשר דבר אליהם משה**. כארבעים אלף **חלוצי הצבא** עברו לפני ה' למלחמה אל ערבות יריחו" (ד', יב-יג). ההתייחסות לשניים וחצי השבטים במעבר הירדן נראית הרחבה שלא מן העניין.

ז. בסיפור המלחמה ביריחו נזכר החלוץ ההולך לפני ארון ה' בהקפות סביב חומת העיר יריחו. "והחלוץ הלך לפני ה**כהנים** תקעו [תקעי קרי] השופרות והמאסף הלך אחרי הארון הלוח ותקוע בשופרות" (ו', ט): ההקשר הדומה בסיפור חציית הירדן והשימוש בתואר **חלוץ** ביחס לשניים וחצי השבטים בתורה (במדבר ל"ב, כז) מעודד את הפירוש המזהה אותו עם שניים וחצי השבטים.³⁸ מאידך גיסא ההתייחסות לחלוץ לצד המאסף מורה יותר שמדובר בחלוצי הצבא באופן כללי ולא דווקא בשניים וחצי השבטים.

שיבוץ סיפור שניים וחצי השבטים בפרק הפתיחה בסמוך לדברי ההקדשה של ה' מפתיע מעט. הפרק הראשון בספר יהושע כולל דברי הקדשה רבים לקראת תקופת ההנהגה העומדת בפני יהושע ועל כן הוא נושא אופי חגיגי משהו. יש בו התייחסות כוללת למשימות של יהושע כמנהיג המופקד על כיבוש הארץ וההתנחלות (א-ט). אחריה מתוארת פניית יהושע לשוטרי העם להכין את העם לחציית הירדן (י-יא), ונראה שמשמעות הסמיכות היא לעבור מדברי ההקדשה הכלליים לתחילת הפעילות של יהושע כמנהיג לקראת המעשה הראשון, חציית הירדן.³⁹ לפיכך שיבוץ השיחה בעלת הסממנים הטכניים עם שניים וחצי השבטים – הדומה לשיחות שיהושע ניהל בהמשך הספר עם בנות צלפחד (י"ז, ד), או עם בני לוי (כ"א, א-ג) – בפרק הראשון של הספר, תמוה במקצת. ניתן היה לתלות זאת בהיבט העלילתי הקשור לכניסה לארץ, אולם ההיקף הנרחב של השיחה ומרקם המילים שָׁבָה, מלמדים על תפקידה של השיחה, לא רק בהקשר העלילתי הקונקרטי, אלא בזיקה לעיצובו של פרק א' בפרט ושל ספר יהושע בכלל.

השיחה בין יהושע לשניים וחצי השבטים מתחלקת לשני חלקים:

38. כן פירשו רש"י ורד"ק. אולם רבים מן החדשים פירשו זאת באופן פשוט כמתייחס לחלוצי הצבא במלחמה. ראה: ש' אחיטוב (לעיל, הערה 20), עמ' 114; י' קויפמן (לעיל, הערה 23), עמ' 110.

39. R.G. Boling and G.E. Wright, *Joshua* (AB 6), New York 1982, p. 117; ש' אחיטוב (לעיל, הערה 20), עמ' 76.

1. פניית יהושע לשניים וחצי השבטים (יב-טו).

2. מענה השבטים ליהושע (טז-יח).

ביטויי הנאמנות הנמרצים ליהושע בליווי הקריאה: "רק חזק ואמץ" (שם, יח), מבליטים את הזיקה הקיימת בין החלק הראשון של הפרק – דברי החיזוק של ה' – ובין החלק החותם את הפרק – דברי שניים וחצי השבטים. הרטוריקה של שניים וחצי השבטים עם ההתייחסות הכוללת ורחבת האופקים בנוגע להנהגת יהושע מחזקת את הקו הפרשני שרואה בשניים וחצי השבטים נציגות של בני ישראל.⁴⁰ בין כך ובין כך, הפרק חותם במה שפתח – חיזוק יהושע על ידי ה' והשבטים. דברי שניים וחצי השבטים יוצרים מבנה מעטפת לדברי ה' בתחילת הפרק.⁴¹

אולם לצד קריאה זו ייתכן שבדברי שניים וחצי השבטים ניתן לזהות גם נימה אחרת, הממעיטה את מעמדו של יהושע, ברוח המגמה השנייה שבהשוואה בין משה ליהושע. כיוון זה עולה מן הפער בין דברי יהושע לדברי שניים וחצי השבטים:

דברי שניים וחצי השבטים

כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך. ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה

דברי יהושע

זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' לאמר ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת

יהושע נתלה בדבריו אך ורק בדברי משה, ונמנע מלנכס לעצמו את הסמכות לצוות אותם להילחם לצד ישראל. לעומתו שניים וחצי השבטים מדגישים את סמכויותיו של יהושע כמנהיג, ותולים את מקור הצו ביהושע ולא במשה. הכפלת הייחוס של הצו ושל השליחות ליהושע מדגישה את ההבדל בין הנוסחים. לצד זה ניתן להבחין גם בהתניה המצויה בדבריהם: "רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה... רק חזק ואמץ", שמקבילה לדברי ה' ליהושע ביחידה הראשונה: "רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך..." (א', ז). ההקבלה גם בעניין זה רומזת בעדינות להשוואה המוגבלת בין שני האישים.⁴² כביכול ביקשו לומר: אנו רואים בך יהושע ממשיך למשה, אך בתנאי שתזכה לתמיכה

40. ש' אחיטוב (לעיל, הערה 20), עמ' 76; ג' גליל וי' זקוביץ, יהושע, עולם התנ"ך, תל אביב 1994, עמ' 37.

41. ניתוח מפורט לכיוון זה מצוי בדברי א' עסיס, ממשה ליהושע (לעיל, הערה 14), עמ' 33-34, וראה שם גם ביבליוגרפיה נרחבת.

42. השווה: R.D. Nelson, *Joshua, A Commentary, OTL*, Louisville 1997, p. 36.

המלאה מה', אותה תמיכה שהותנתה על ידי ה' בצייתנות מוחלטת ובהתחזקות והתאמצות ללא חת.

אולם, כאמור, הדמות שבפיה ההדגשה הרבה ביותר לפער שבין האישים היא למרבה ההפתעה יהושע. פער זה חוזר גם בהבדל בשימוש בתוארו של משה 'עבד ה''. יהושע מכנה את משה בשיחה עם שניים וחצי השבטים בתואר 'עבד ה' פעמיים, פעם אחת בפתיחת דבריו, ופעם אחת בחתימה, חזרה זו עוטפת את דברו, ומדגישה את נקודת המבט של יהושע, וכפי שהוצג לעיל. לעומת זאת, שניים וחצי השבטים, לא מזכירים את משה בתואר זה אף פעם. שוב, שניים וחצי השבטים מבקשים להעמיד את יהושע על מעמדו העצמאי בלא התלות המופרזת ברמותו של משה. לעומת זאת, המגמה של יהושע להקטין את מעמדו שלו תואמת את סגנון המספר, שבכל המפגשים עם שניים וחצי השבטים, ממשיך לכנות את משה 'עבד ה''. ההופעה החוזרת של המונח 'עבד ה' בפתיחת הספר מדגישה לדעתי את היסוד המבדיל יותר מאשר את היסוד המשווה.

דברי יהושע לשניים וחצי השבטים בפרק הראשון צופים אל עבר סוף הספר, אל הזמן שבו ישובו שניים וחצי השבטים לנחלתם. מבחינה תמטית אפשר היה לצפות שסיפור חזרת שניים וחצי השבטים ישתבץ בסוף פרק י"ב, השלב שבו התאפשרה חזרת השבטים עם סיום מלחמות הכיבוש. יחד עם זאת נראה ששיבוץ סיפור שניים וחצי השבטים לאחר כל פרקי ההתנחלות בספר משקף את מעמדו של הסיפור כגורם בעיצוב הכולל של הספר וכמעטפת ספרותית. כמו בפתיחה, התפקיד של הסיפור איננו רק עלילתי צרוף אלא בעל משמעות מבנית כוללת. עיקרון זה בולט בעיקר בפתיחת פרק כ"ב:

ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד ה' ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם. לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה ושמרתם את משמרת מצות ה' אלהיכם. ועתה הניח ה' אלהיכם לאחיכם כאשר דבר להם ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם אשר נתן לכם משה עבד ה' בעבר הירדן (יהושע כ"ב, ב-ד).

דברי ההקדמה החגיגיים של יהושע, מקבילים לדברי המספר בפסוקי הסיום של פרקי ההתנחלות:

ויתן ה' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה. וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם (שם כ"א, מא-מג).

הרציפות העלילתית בין סיום הכיבוש וההתנחלות ובין חזרת שניים וחצי השבטים מובנת מאליה. מבחינת העיצוב הספרותי עולה השאלה, מי משרת את מי? האם הסיכום החגיגי של הכיבוש וההתנחלות מאפשר את סיפור שניים וחצי השבטים, או שמא סיפור

שניים וחצי השבטים משמש חוליה מסכמת שעניינה לחזק את תחושת השלווה והמנוחה שהגיעו אליה ישראל עם סיום התקופה? כך או כך, משמש הסיפור מעטפת לשני חלקי הספר, והדבר בולט במידת ההקבלה הקיימת בין שני האיברים של המעטפת. ההקבלה מצויה גם בהיתר לחזור לנחלתם בעבר הירדן המזרחי וגם באזהרה לשמור את מצוות ה' המופנית כלפי שניים וחצי השבטים ומקבילה לאזהרה כוללת שנאמרה ליהושע בפרק א'. אזהרה זו חוזרת בנאום הסיכום של יהושע (שם כ"ג, ו). הקבלה זו מחזקת גם את המקום המרכזי שתופס סיפור שניים וחצי השבטים בספר יהושע. לשונו של החלק הראשון בסיפור חופפת בקווים רבים את הדו־שיח שבין יהושע לשניים וחצי השבטים בפרק א':

פרק א' – ציווי	פרק כ"ב – ביצוע
זכור	אתם שמרתם
את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה'	את כל אשר צוה אתכם משה עבד ה'
לאמר ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם	ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם
את הארץ הזאת... ואתם תעברו חמשים	לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד
לפני אחיכם...	היום הזה ושמרתם את משמרת מצות ה'
עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וירשו גם	אלהיכם
המה את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן	ועתה הניח ה' אלהיכם לאחיכם
להם	כאשר דבר להם
ושבתם לארץ יִרְשַׁתְּכֶם וירשתם אותה	ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ
אשר נתן לכם משה עבד ה' בעבר	אחזתכם
הירדן...	אשר נתן לכם משה עבד ה' בעבר הירדן
כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר	(ב-ד).
תשלחנו נלך ככל אשר שמענו אל משה	את כל אשר צוה אתכם משה עבד ה'
כן נשמע אליך (יג-יז).	ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם
רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל	רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת
התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור	התורה אשר צוה אתכם משה עבד ה'
ממנו ימין ושמאל ⁴³	לאהבה את ה' אלהיכם וללכת בכל דרכיו
(ז).	ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל
לשבטים.	לבבכם ובכל נפשכם
(ה).	(ה).

43. פסוק זה נאמר ליהושע אולם הוא תומך בהקבלה הקיימת בלאו הכי לדברי יהושע לשניים וחצי השבטים.

מלבד זאת בשני החלקים בולט השימוש הנרחב בתואר הנלווה 'עבד ה' למשה, כפי שטענו לעיל.

הזיקה המרובה שבין שני החלקים מעידה כי מגמת שילוב שניים וחצי השבטים אינה מסתכמת בתיאור תולדותיהם אלא מהווה מעטפת לספר כולו.⁴⁴ סיפור שניים וחצי השבטים משמש אמצעי ספרותי הממחיש שמה שהובטח הוא שנתקיים. המגמה הראשית של הספר היא להצביע על ההצלחה היחסית של כיבוש הארץ וההתנחלות בהנהגת יהושע, וסיפור שניים וחצי השבטים מסייע להצגת מגמה זו.

מגמה משנית להופעה החוזרת של שניים וחצי השבטים היא הבלטת היזמה והנחישות של שבטים אלו להתנחל בארץ. המקום המרכזי שניתן להם בספר יהושע בעיצוב המבני של הספר סוגר את המעגל של סיפור הכיבוש וההתנחלות באופן מעניין ומפתיע. אם בספר במדבר קיימת נימה ביקורתית ביחס לשניים וחצי השבטים עד כדי האשמתם בבגידה ובהתפרות בנוסח המרגלים, הרי שלכל אלה אין רמז בספר יהושע. אדרבא, שניים וחצי השבטים מוצגים לכל אורך הספר כגורם צייתן ומסור. הם מקיימים את צו משה כלשונו, ומהווים דגם ישראלי למסירות למלחמה ולהתנחלות מחד גיסא,⁴⁵ ולקיום מצוות התורה מאידך גיסא (כפי שעולה מסיפור המזבח בפרק כ"ב). ההסבר לבחירה בשניים וחצי השבטים כאב טיפוס וכדגם חיובי בספר יהושע נובע לדעתי מן הזיקה שלהם למשה עבד ה'. העובדה שהם זכו לקבל את נחלתם ממשה עבד ה', ועמידתם בהתחייבות כלפיו מעלה אותם ממעמד של שבטים הנתונים לביקורת ולמבחן לשבטים המסמלים את הציות והמסירות, שהם מן המאפיינים הבולטים של ספר יהושע. המקום המרכזי שמקבלים שניים וחצי השבטים בספר עומד ביחס הפוך למעמד שבו היו אמורים לזכות לנוכח המעמד הגאוגרפי השולי של נחלתם, המצויה בריחוק מן הנחלה האידאלית. הסיבה למעמדם המועדף היא זיקתם למשה איש האלוהים עבד ה',⁴⁶ שמותו והפסקת הנהגתו הופכים את כל מה שיתרחש לאחר תקופתו למשני ופחות. התיאורים של זכותם של שניים וחצי השבטים שקיבלו את נחלתם ממשה עבד ה', ממעיטים את חלקם של השבטים האחרים שהונהגו בידי יהושע משרת משה, שהיה רק כינור שני.

44. ש' אחיטוב (לעיל, הערה 20), עמ' 348.

45. נדמה שגם הביטוי הייחודי, שמופיע רק ביחס לשניים וחצי השבטים: "כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם" (במדבר ל"ד, טו) וכן בספר יהושע ("ג, ח; י"ח, ז), מבליט את מסירותם להתנחלות בארץ. הסמיכות של הביטוי: "לקחו נחלתם" לצד הביטוי "משה עבד ה'" בספר יהושע מעודדת את הזיקה ביניהם ואת הטענה ששניים וחצי השבטים שקיבלו נחלתם ממשה היו מסורים למעשה הכיבוש וההתנחלות. רעיון דומה עולה מן הניתוח של סיפור כלב שהוזכר לעיל (עמ' 11-12).

46. השווה: R. Polzin, *Moses and the Deuteronist and Joshua, A Literary Study of the Deuteronomic History, I: Deuteronomy, Joshua, Judges*, New York 1980, pp. 134-141.